

Možnosti analogije, analogija možnosti

Piotr Wciślik

Analogije so verjetno neizogibne. Kar same se ponujajo. V poljske medije je pred kratkim priletela novica, da analitiki ameriškega State Departamenta pozorno analizirajo tudi poljski model prehoda k demokraciji. Poljsko javno mnenje ni skrivalo občutka ponosa, ki pa se zaenkrat ni odrazil v povečanju angažmaja zunanjega ministrstva, ki bi presevalo običajne nasvete turistom. In vendar je kar nekaj držav, ki bi jim Poljska lahko svetovala. Recimo Erdoganovi Turčiji zaradi njene prozahodne orientacije in tesne povezanosti med islamom in modernizirajočo se vojaško elito v javni sferi.

Na pozitivno vlogo vojske v demokratični transformaciji se sklicujejo tudi Portugalci. Pa Španija in države Latinske Amerike. Tudi Iran išče način, da bi postal inspiracija za arabske revolucionarje, le da to počne v nekoliko drugačnem ključu: Mahmud Ahmadinežad se glede tega obnaša kot nekdanji prvi sekretar KP Češkoslovaške Antonín Novotný, ki je v času odjuge, ki je sledila Stalinovi smrti, trdil, da je v državi že prišlo do prenove in so nadaljnje spremembe nepotrebne, saj se je češkoslovaška partija v montiranem procesu znebila Rudolfa Slánskega, ki je bil stalinist.

Analogije so torej res neizogibne – toda vzgibi, ki jim dajejo smisel, so lahko različni. Prevladuje paternalistični vzgib: Egipt naj se uči iz naših uspehov. V primeru analogije s poljskim letom 1989 je tu seveda na delu predpostavka, da je bilo zadnjih dvajset let uspešnih. Tu me ne zanima celotna debata o tem vprašanju, niti je ne bom povzemal. Pač pa bi predlagal majhen miselni eksperiment. Obrnimo vprašanje in se namesto tega, »kaj se lahko Egipt nauči od nas?«, raje vprašajmo, ali bi leta 1989 mi lahko bili Egipčani?

Ko analogijo tako obrnemo, se nam zastavi vprašanje *kairosa* prehodnega obdobja. Vprašanje politično-intelektualnega vzdušja, ki spremlja dejanja, ki vzpostavljajo demokracijo, in na katerega se navezujejo upanja in bojzani tako akterjev sprememb kot tudi angažiranih opazovalcev. Od tega, kakšen je *kairos*, je odvisno naše razumevanje dilem, pred katerimi stoji mlada demokracija.

Poljsko leta 1989 in Egipt leta 2011 vsekakor povezuje prikazen *homeinizacije*. Tedaj je mnogo liberalnih glasov opozarjalo, da utegne rojevajoča se poljska demokracija postati žrtev masovnega verskega fundamentalizma, kakor se je zgodilo po iranski revoluciji leta 1979. Zanimivo je, da mnogi komentatorji, ki so na Poljskem na začetku devet-

desetih let videli grožnjo klerikalne države, še vedno niso dobili distance do svojih črnih prerokb in z vso zaskrbljenostjo isti termin uporabljajo v zvezi z arabskimi revolucijami. Klerikalna država, nacionalizem, populizem, nerealna pričakovanja ljudi, razvajenih od dolgoletnega življenja v paternalistični diktaturi (znamenita metafora *homo sovieticus*!). Za temi krilaticami so bile skrite glavne bojzani, ki so spremljale poljsko tranzicijo. Po mnenju nekaterih predstavljajo grožnjo še danes. Demokratično preobrazbo pa sta spremljala tudi upanje in navdušenje. Za Poljake in ostale vzhodne Evropejce je bilo temu upanju ime »vrnitev v Evropo«. Srednja Evropa se je »vračala v Evropo« ne glede na to, ali je šlo za vrnitev k sistemu človekovih pravic, družbene pravičnosti, vladavine prava in parlamentarne demokracije. Na Zahodu je imelo navdušenje še eno obličje. Leta 1990 je o tem povsem točno pisal Slavoj Žižek, ki je tedaj veljal še za prišleka iz za železne zavese:

»Zakaj je Zahod tako zelo navdušen nad nedavnimi dogodki v Vzhodni Evropi? Odgovor se zdi jasen: zahodni pogled je fasciniran nad ponovnim odkritjem demokracije [re-invention of democracy]. Kot da bi bila demokracija, ki na Zahodu, izgubljena v birokratski rutini in komercializiranih volilnih kampanjah, kaže naraščajoče znake razkroja in krize, v Vzhodni Evropi ponovno odkrita v vsej svoji svežini. Funkcija te očaranosti je povsem ideološka: Zahod v Vzhodni Evropi išče svoje izgubljene korenine, pristno doživetje 'demokratične invencije'. Vzhodna Evropa z drugimi besedami za Zahod izpolnjuje vlogo Ideala Jaza: položaja, s katerega se Zahod vidi v naklonjeni, idealizirani formi, kot vreden ljubezni. Pravi predmet očaranosti Zahoda je torej pogled, in sicer na videz naiven pogled, s katerim Vzhodna Evropa gleda na Zahod, fascinirana z njegovo demokracijo.«¹

1 Slavoj Žižek: »Eastern Europe's Republics of Gilead«, *New Left Review* 1/183 (1990), str. 50.

Gdansk, 1980

Foto: T. Michalak (Wikipedia)

Danes so se vloge zamenjale. Žižek kot kulturni filozof govori v imenu zahodnega pogleda, enako pa lahko rečemo tudi za nas, vzhodne Evropejce. S perspektive dvajsetih let ni izključeno, da smo z zrcaljenjem pogleda Zahoda, s katerim smo »znani in preverjeni« evropski model obdarili z ideološkim hrepenenjem po normalnosti, prispevali k preložitvi krize tega modela za 20 let. Mar Žižkov opis političnega položaja v Evropi ne ustreza današnjim časom? Ali naše sedanje zadovoljstvo s tem, da so Arabci postali zreli za civilizirane politične rešitve, ne bo imelo podobnega učinka prelaganja na poznejši čas? Ali nismo prav tam kot leta 1989, le da na drugi strani ogledala?

V bistvu *kairos* prehodnega obdobja v sebi skriva dve alternativni dilemi, med katerima obstaja nezogibno nasprotje. Kombinacija ideološkega entuzijazma in hipoteze o nevarnosti *homeinizacije* se izraža v dilemi med stabilnostjo in fanatizmom. Tovrstna zastavitev problema vodi v nastanek takih demokratičnih institucij, ki puščajo le malo prosto-

ra za državljansko iniciativo in družbeno kontrolo nad delovanjem političnih elit. Predvsem elit starega režima, ki veljajo za spretnejše pri vladanju od voditeljev uporov.

Težava je v tem, da nam vprašanje »stabilnost ali fanatizem« prikriva drugo vprašanje: eksperimentirati ali ne eksperimentirati, ki je pravzaprav arendtovski vprašanje o možnosti novega začenjanja. Leta 1989 je na Poljskem obstajala možnost, da bi *Solidarnost* postala demokratična institucija, kakršne še nikjer in nikoli ni bilo. *Solidarnost* je obetala, da bo družba postala subjekt s tem, da bo ureditev institucionalne politike imela svoje korenine v civilni družbi, političnih programov pa ne bo vsiljevala zgolj volilna ponudba, temveč se bodo oblikovali tudi od spodaj s sodelovanjem družbenih organizacij, kakršne so sindikati ali lokalna društva. Kljub nekaterim poskusom v začetnih fazah tranzicije se *Solidarnost* ni prerodila v tej obliki, saj je v kontekstu dezintegracije post-solidarnostnega političnega tabora zmanjka-

Foto: Mona (Wikipedia)

Kairo, 2011

lo tako politične volje kot vizije, da bi se odnosi med parlamentarnimi predstavniki, lokalnimi občanskimi odbori in reformiranim sindikatom ustrezno preoblikovali. Toda pomembno vlogo je odigral tudi sam kairis prehodne dobe: po eni strani je strah pred »homeinizacijo« – ne glede na njegovo utemeljenost – brzdal začetno vnetost za odpiranje političnega prostora navadnim državljanom; po drugi pa se jezik »vrnitve v Evropo« in »preverjenih modelov« ni preveč dobro ujema z rešitvami, ki so bolj spominjale na Mehiko ali Indijo.

Katero pot bodo izbrale arabske revolucije? Verjetno je, da se bo v Egiptu, Tuniziji in Libiji ideološki entuziazem Zahoda zrcalil z določeno mero skepticizma, in to je dobra novica, če bo to ustrezalo preureditvi svetovne ureditve. Skepticizem arabskih revolucionarjev do zahodnih modelov je verjeten ne le zaradi dosedanje svete vneme, s katero se je Zahod trudil za »stabilizacijo« Bližnjega vzhoda. Zahod je danes namreč tudi Italija, dežela *bunga bunga*, katere voditelj gleda na Gadafijev dvor kot na pozitiven zgled. Zahod sta tudi Angela Merkel in David Cameron in njuna odvrnitev od politike multikulturalizma. Zahod je tudi Grčija in diskurz, ki napredek v gospodarskem razvoju povezuje zgolj z odstranjevanjem pregrad za pretok kapitala, odgovornost za negativne učinke teh politik pa vedno nosijo le posamezne družbe, znotraj njih pa njihov najrevnejši del. In nazadnje je Zahod tudi ameriška zvezna država Wisconsin in omejevanje delavskih pravic v imenu boja z gospodarsko krizo. V Wisconsinu se hočejo zdaj javni uslužbenci zgledovati po Egipčanih in ne obratno.

Toda hkrati je bil – ne le v primeru Poljske, ampak tudi v številnih drugih vzhodnoevropskih državah – dolgi pohod v Nato in EU tisti dejavnik, ki je ohranjal minimalni politični konsenz. Kvečjemu je šlo za vprašanje o »pozi«, v kateri se bomo integrirali: na kolenih, skrčeni ali z vzdignjeno glavo? Glede samega cilja nikoli ni bilo resnih pomislekov. Arabci nimajo Evrope, ne le v smislu Marshallovega načrta, temveč tudi v smislu analogne arabske organizacije, ki bi lahko z integracijo določala horizont konsenza.

Toda nikjer ni rečeno, da bi moralo to nujno prispevati k večji verjetnosti scenarija »homeinizacije«. Že veliko govora je bilo o tem, da že zdaj arabski protestniki niso niti pretirano islamistični niti proti-izraelski. To pa še ni vse. Baje je na izbruh praške pomladi in kasnejše opozicije vplivalo tudi

dejstvo, da je češkoslovaška državna televizija nenehno poročala o gibanju za obrambo človekovih pravic v ZDA in o študentskih protestih maja leta 1968 kot dokaz za »krizo imperializma«. Teza o krizi imperializma se ni ravno najbolje prijela, ideja človekovih pravic pa vsekakor. Ko danes arabski svet opazuje, kako Ahmadinežad, zapozneli Novotný, kompromitira model islamske države, in kako Gadafi, zapozneli Jaruzelski, kompromitira model postopne modernizacije diktature, verjetno ne bo naklonjen nobeni od teh rešitev.

Od leta 1968 do danes so mediji postali temeljni dejavnik revolucij. Danes razpravljamo o revoluciji facebooka in twitterja. Internet je nedvomno odigral pomembno vlogo v vzniku neodvisnega obtoka misli in idej, analognega podtalnemu *samizdat* založništvu v časih komunistične diktature v vzhodni Evropi, za angažirane opazovalce pa je bilo ganljivo brati poročila s trga Tahir. Toda, paradoksalno, gutenbergske, včasih pa tudi predgutenbergske tehnologije so imele eno prednost pred internetom: niso imele osrednjega stikala, s katerim bi jih bilo mogoče izključiti.

Poleg tega twitterjeva revolucija ustvarja prej zvezde – simbole odpora – kot pa vodje gibanja. Vael Gonim je oseba, s katero se je mogoče čustveno identificirati, vendar – kolikor mi je znano – doslej ni pokazal posebnega talenta niti za programsko artikulacijo niti za oblikovanje instrumentov za nastanek še drugačnih oblik kolektivnega delovanja, kot so demonstracije. Arabska revolucija pa zdaj potrebuje prav organizatorje, ki bodo tega sposobni, nujno potrebujejo od spodaj zgrajeno družbeno gibanje, kakršna je bila poljska *Solidarnost*. Morda se bo tak človek našel v vrstah Muslimanske bratovščine, morda v množici demonstrantov, morda v sindikatih, ki so, spomnimo se, odločilno prispevali k strmoglavljenju diktatur v Tuniziji in Egiptu. Čeprav v tem primeru ne smemo pozabiti, kaj se zgodi, ko organizacija, ki je bila ustanovljena za obrambo interesov delavcev, začne voditi državo ... Konec koncev je modrovanje s pomočjo analogij neke vrste hevrstični model: njegov namen je postavljanje vprašanj, ne pa dajanje odgovorov. Egipčevsko vprašanje je vprašanje o možnostih in mejah iznajdljivosti demokracije. Ko smo bili leta 1989 Egipčani, nismo hoteli, da bi nas primerjali z Indijo in Mehiko. Mogoče pa se bomo ob tej priložnosti česa naučili?♦

prevedel Mladen Pavičić